

УДК 719+726]:069]:[271.2-722.5:377](477)"189/190"(045)

ЦЕРКОВНІ МУЗЕЇ В КОНТЕКСТІ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ НАПРИКІНЦІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Сенченко Н.М.

Центр пам'ятокознавства Національної академії наук України

Висвітлено проблеми становлення та розвитку церковних музеїв в Україні. Проаналізовано окремі аспекти використання їх фондів у освітньо-виховній діяльності. Встановлено причини втрати церковних старожитностей. Розкрито роль музеїв у галузі охорони церковних пам'яток. З'ясовано необхідність використання фондів церковних музеїв у освітньо-виховній роботі.

Ключові слова: церковно-археологічні музеї, церковна археологія, охорона пам'яток, Синод, церковно-історичні та археологічні товариства.

Постановка проблеми. Відродження релігійного життя в Україні виявляється не лише в будівництві храмів, розвитку системи духовної освіти, але й у активній взаємодії релігійних організацій із владою, зокрема в питаннях освітньо-виховної і соціальної політики. Це актуалізувало необхідність популяризації церковної історії, культури, традицій а також сприяло відновленню діяльності церковних музеїв. Природно виникає потреба звернутися до історичного досвіду з метою створення оптимальних умов для їх повноцінного функціонування сьогодні. Церковні музеї у дореволюційний період ставили перед собою, окрім інших, і науково-педагогічні завдання. На сучасному етапі розширення освітньої діяльності музеїв сприяло розвитку їх співпраці з освітніми установами. Досвід освітньо-виховної роботи, накопичений церковними музеями, може бути успішно інтегрований в систему шкільної і вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наприкінці ХІХ – початку ХХ століття актуалізувалась необхідність використання фондів церковних музеїв як засобів навчання. Це було пов'язано: 1) з активізацією пам'яткоохоронної справи; 2) з необхідністю популяризації накопиченого церковними музеями досвіду; 3) з актуалізацією проблеми охорони церковних пам'яток, що не використовувались у богослужбовій практиці. Вагому частину дослідницьких праць із цієї проблематики складають наукові доробки дореволюційного періоду. Необхідність створення подібних музеїв обґрунтовано у праці засновника Берлінського «музеума» християнської старовини Ф. Піпера «О введении в гимназический курс изучение художественных памятников преимущественно христианских» (1871 р.), у якій автор наголошував на необхідності створення як класичних, так і спеціалізованих християнських музейних колекцій і використання їх в учбовому процесі [1, с. 227-253].

Уперше обговорення проектів церковних науково-педагогічних музеїв і обґрунтування їх ролі у освітній діяльності було здійснено у рамках дискусій другого (1871) [2, с. 59-61] і третього (1874) археологічних з'їздів [3, с. 4-18].

Остаточне становлення форми церковно-педагогічного музею в соціальному просторі поставило завдання їх централізації і інтеграції до існуючої музейної мережі. Ця обставина знаходить обґрунтування у статті обер-прокурора Синоду

М.Д. Протасова «Церковно-археологические музеи на предварительном съезде деятелей музеев в Москве в 1912 г.» [4] та Д.П. Бочкова у роботі «О централизации церковно-археологических учреждений», де він досліджує проблеми правового статусу церковно-археологічної справи [5].

Проблеми створення церковних музеїв та викладання церковної археології піднімалися у наукових розвідках О.О. Полякової [6, с. 69]. Торкається цієї проблематики і В.Т. Георгієвський [7, с. 81], підкреслюючи науково-педагогічний характер церковних музеїв та їх важливу роль у розвитку і реформуванні системи духовної освіти. При цьому він окреслює причини, що обумовлюють необхідність створення цих музеїв, і демонструє взаємозв'язок і взаємообумовленість реформи духовної освіти і актуалізації виховної функції церковних музеїв. Окремі питання створення церковно-археологічних музеїв висвітлює у своїх наукових доробках І.Д. Мансвєтов [8, с. 259-282], К.К. Крайній [9, с. 6-18]. Діяльності церковно-історичних товариств, зокрема Церковно-історичному і археологічному товариству при Київській духовній академії та Церковно-археологічному музею присвячені наукові доробки Крайнього К.К. [10].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Фрагментарність висвітлення окремих аспектів зазначеної проблеми зумовили необхідність цілісного наукового вивчення використання фондів церковних музеїв в освітньо-виховній діяльності в Україні наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. У зазначеному контексті важливо дослідити процес формування та становлення церковних музеїв; розкрити їх роль у справі охорони церковних пам'яток; проаналізувати особливості використання церковних музеїв у освітньо-виховній діяльності; розкрити необхідність повноцінного використання фондів церковних музеїв у справі популяризації культурної спадщини.

Формулювання мети статті. Метою статті є виявлення особливостей створення та функціонування церковних музеїв наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. та повноцінного використання їх фондів у галузі освітньо-виховної роботи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією із вагомих причин втрати пам'яток церковної спадщини у другій половині ХІХ ст. – початку ХХ ст. було нерозуміння їх цінності. Предмети церковного вжитку, які вже

не використовувались, але мали вагому наукову, художню та історичну цінність, часто знищувались або зберігалися у непристосованих храмових та монастирських приміщеннях, продавались колекціонерам [11, с. 139]. Однією із головних причин такого стану речей була відсутність у випускників духовних навчальних закладів відповідних знань із церковної археології. Характерна риса цієї дисципліни – це перехід від «...безпосереднього вивчення символічних тлумачень богослужбових обрядів до дослідження речових пам'яток церковної культури взагалі» на відміну від християнської археології, яка навпаки «...переходила від емпіричного вивчення артефактів християнської культури до історичних, богословських і літургійних узагальнень» [12].

Загальновідома «Скрижаль» патріарха Нікона вважається одним із перших творів церковно-археологічного спрямування, у якому пояснювалось значення предметів і храмового начиння у контексті символічного тлумачення літургії. Згодом побачили світ ще дві книги «О служении и чиноположении Православной Греко-Российской церкви» (1792) митрополита Гавриїла (Петрова) і «Новая скрижаль. Полное объяснение всех церковных служб, обрядов, молитвословий и предметов церковного обихода» (1803) архієпископа Веніаміна (Румовського-Краснопевкова). Наступним кроком у розвитку церковної археології стало введення до наукового обігу термінів «християнські старожитності» та «церковна археологія» ієродияконом І. Ветринським. З 30-х років XIX ст. церковна археологія формується як наукова дисципліна. У цей період з'являються навчальні посібники для духовних навчальних закладів, серед яких «Церковная археология в вопросах и оглавлениях» (1839), «Введение в православное Богословие» (1847), де церковна археологія трактувалася як допоміжна літургійна дисципліна [13, с. 68-69].

У другій половині XIX ст. поруч із богословсько-літургійним напрямом у церковній археології сформувався і історико-художній, орієнтований на вивчення іконопису, архітектури та прикладного мистецтва. Відомий історик і археолог О.П. Голубцов (1860-1911), характеризуючи цей аспект церковної археології як «монументальний» (на протигагу літургійному) відмічав, що предметом науки про церковні старожитності є «...те вещественные средства, которые составляют обстановку и материал литургических действий, т.е. храм как архитектурное целое, со всеми приспособлениями, относящимися к богослужению, церковная живопись, одежда, утварь» [14]. Цей новий напрям церковної археології сформувався у рамках розвитку археологічної науки в цілому і стосувався вивчення історії християнського мистецтва.

Як навчальна дисципліна церковна археологія була спрямована на вирішення завдань методичного забезпечення навчального процесу в духовних навчальних закладах. Для повноцінної організації викладання в академіях і семінаріях науки про церковні старожитності передбачалося створення спеціалізованих музеїв, пристосованих до науково-педагогічних і виховних цілей, оскільки «специальные археологические собрания и ... ризницы в большинстве случаев

неудобны... предметы хранятся в витринах и недоступны для ближайшего с ними ознакомления ... они не имеют надлежащей полноты и плана, столь необходимых в интересах учебного дела» [13, с. 183-191]. Зазначені процеси призвели до розділу церковної археології на теоретичну та практичну складові. Теоретична частина полягала у вивченні православної церковної спадщини, практична – у формуванні церковно-археологічних товариств і музеїв.

Включення музеїв до освітньо-виховного процесу відноситься до другої половини XIX ст. У цей період на теренах України відбувається становлення наочного методу навчання у шкільній і професійній освіті, що сприяло появі педагогічних та церковних музеїв. Поява музеїв при духовних школах нерозривно пов'язана із розвитком богословської науки у XIX столітті. Згідно Статуту Духовних Академій (1809-1814 рр.) курс церковної історії передбачав вивчення церковних старожитностей. Реформа духовних семінарій 1840 р. внесла ряд змін до навчального процесу: філософські науки були скорочені, богословські науки розширено курсами про віросповідання, ересі і розколи, гомілетики, церковних законів і канонічного права та курсами про церковні старожитності. У 1844 р. з'являється самостійний навчальний предмет – «Церковні старожитності».

Згідно Статуту 1869 р. з метою покращення справи охорони церковних пам'яток до переліку навчальних дисциплін духовних академій було включено предмет «церковна археологія» не лише як навчальна, але й як наукова дисципліна, що викладалася в межах одного курсу з літургією. Це зумовило появу у цих навчальних закладах церковно-археологічних музеїв як засобів наочного навчання в рамках популяризації церковно-археологічної науки. На богословському відділенні студенти вивчали біблійну археологію.

Охорона пам'яток церковної старовини вимагала музеєфікації церковних старожитностей, які більше не використовувались у богослужбовій практиці. На організації церковних музеїв наполягав під час I Археологічного з'їзду у Москві (1869) Ф.І. Буслаєв, якого підтримали Д.М. Струков, П.С. Казанський і П.О. Лашкар'єв [15, с. 75-82]. На II Археологічному з'їзді у Петербурзі (1871) були представлені проекти створення церковно-археологічних музеїв при духовних академіях і при єпархіальних правліннях [2, с. 59-61].

17 листопада 1872 року за ініціативою професора П.О. Лашкар'єва з метою повноцінного використання потенціалу церковних пам'яток і наочного викладання церковної археології у Київській духовній академії був відкритий Церковно-археологічний музей і утворено Церковно-археологічне товариство. Музей став першим зібранням такого роду на теренах Російській імперії. Указом Синоду 31 січня 1873 року було затверджено статут Київського Церковно-археологічного товариства і музею при ньому. Ініціатива створення церковно-археологічних товариств і музеїв підтримана професором Московської Духовної академії І.Д. Мансветовим у 1872 р. Згодом були створені музеї при Петербурзькій (1878) і Московській (1880) духовних академіях.

Разом з тим розвиток церковно-археологічної галузі дещо відставав від суспільних потреб.

VIII Археологічний з'їзд у Москві (1890) звернувся з клопотанням до Синоду про необхідність викладання археології у Духовних семінаріях і створення епархіальних музеїв. 27-30 грудня 1912 р. у Москві відбувся попередній з'їзд із облаштування I Всеросійського з'їзду музейних діячів, на якому було започатковано особливий церковно-археологічний відділ. На спільних засіданнях попереднього з'їзду неодноразово поставало питання визначення поняття музею. М.Ф. Біляшівський, сформулював сутність музею через визначення його функцій. Він запропонував винести на майбутній з'їзд питання про те «...чи повинні музеї бути облаштовані тільки для вчених, чи ж вони повинні мати і національно-культурні завдання для виховання широких верств населення» [16]. Вчений вважав, що наукова і виховна функції безперечно притаманні музеям, разом з їх безперечним культурно-просвітницьким значенням. Місцеві музеї на його думку «...повинні збирати все, що так чи інакше характеризує край у його минулому і теперішньому, не забуваючи при цьому і загальноосвітніх цілей» [17]. На жаль, проведення Всеросійського з'їзду музейних діячів було відкладено на невизначений час у зв'язку із початком Першої світової війни.

На території України у цей період започатковуються церковно-історичні товариства, серед яких провідна роль належить Церковно-історичному і археологічному товариству при Київській духовній академії (1872) разом із Церковно-археологічним музеєм. На той час бібліотека Київської духовної академії нараховувала численну колекцію стародруків та інших церковних пам'яток, що спонукало вчених Академії до організації музею церковної археології, Статут якого було затверджено Синодом 31 січня 1873 р. Статутом передбачалось, що до збірок музею можуть включатися і нецерковні пам'ятки з метою ознайомлення з побутом дохристиянського періоду.

Формування церковних музеїв відіграло важливу роль в культурно-освітній діяльності духовних навчальних закладів. Зростало усвідомлення необхідності створення церковних музеїв з метою забезпечення наглядними засобами навчання на місцях. У 1872 р. побачила світ стаття І.Д. Мансветова (1843-1885) «Об устройстве церковно-археологических музеев», у якій подано проект створення церковних музеїв на території Російської імперії.

У церковному відомстві існували окремі колекції церковних старожитностей, однак вони не могли повноцінно використовуватись з науково-педагогічною метою. У збірках світських музеїв колекції розглядалися переважно з художньо-естетичного погляду. А колекції ризниць були недоступні для широкого кола відвідувачів. І.Д. Мансветов, доводячи необхідність створення церковних музеїв доводив, що «...вивчення пам'яток мистецтва без наочного ознайомлення з ними ніколи не досягне своєї мети... найсумлінніший опис древньої пам'ятки не в змозі дати такого живого, ясного і повного про нього поняття, як наочне знайомство з ним» [13, с. 187]. Запропонований І.Д. Мансветовим проект церковно-археологічного музею відіграв важливу роль у створенні і діяльності давньосховищ. У його

основу було покладено досвід вітчизняних ризничих збірок і Берлінського музею християнських старожитностей. Запропоновані І.Д. Мансветовим відділи церковного музею і їх колекції були підпорядковані головній меті – знайомству студентів з історією і розвитком церковного мистецтва, що передбачало перевагу у фондів збірок аутентичних предметів. Перший відділ учбового музею повинен був демонструвати художній синкретизм дохристиянського і християнського у церковному мистецтві на прикладі зразків греко-римських пам'яток. У другому відділі передбачався показ основних зразків архітектурних типів: базилікального, готичного, романського. Візантійській традиції відводилось домінуюче місце, оскільки, як відзначав І.Д. Мансветов, прототипом церковного зодчества стала візантійська форма, з якою пов'язані багато сторін літургійної практики і церковного передання. Третій відділ планувалося присвятити образотворчому мистецтву, надаючи перевагу візантійській іконографії. Тут планувався показ мозаїк, мініатюр, фресок, ікон, рукописів тощо. Церковно-археологічні музеї мали виконувати функцію забезпечення наочності викладання церковної археології. У зв'язку з цим передбачався ще один відділ, який містив пам'ятки давньоруського церковного мистецтва і побуту. Згідно проекту, тут мали відображатися пам'ятки церковної архітектури, фото церков XVI–XVIII ст., представлені зразки давньої іконографії, фото фрескового живопису давньоруських храмів. [8, с. 277]. Цей відділ мав бути самим об'ємним і формуватися в залежності від місцевих умов. Так, колекції Київського церковно-археологічного музею було систематизовано за 12 відділами: 1) первісних і історичних старожитностей, головним чином дохристиянського часу; 2) знімки архітектурних споруд, зразки будівельних матеріалів, гравюри та літографії; 3) «муравйовська» колекція старожитностей і святинь; 4) предмети християнського богослужіння і обрядів; 5) ікони і хрестики; 6) «філаретівська» колекція ікон; 7) картини і портрети; 8) статуї; 9) монети, медалі та ін.; 10) зразки писемності і друку; 11) бібліотека Музею; 12) «леопардівська» колекція. Систематизація збірок Музею не відрізнялась чіткою класифікацією предметів. Використовувався як тематичний так і предметний принципи класифікації, а також – за іменами засновників фондів. Провідну роль у діяльності Музею, належить відомому вченому М.І. Петрову, який очолював цей заклад з 1881 до 1920 рр. З 1874 р. здійснювався систематичний опис відділів і колекцій Музею а також окремих предметів у «Трудах Киевской духовной академии». З 1875 р. друкувалась відповідна інформація про нові надходження до музейного зібрання з «Известиях Церковно-археологического общества при Киевской духовной академии».

Доктор церковної історії М.В. Покровський вважав, що європейські археологічні музеї не можуть бути еталоном для церковних музеїв з причин малої кількості оригіналів у їх фондах і експозиціях. Після знайомства з археологічними колекціями Берліна, Мюнхена, Страсбурга, Рима, Парижа, Флоренції, Праги, Неаполя у М.В. Покровського виникла «думка про створення музею церковної старовини при духовній академії з ме-

тою успішного викладання археології» [6, с. 71]. У відповідній резолюції зазначалося: "Церковно-археологічна колекція бажана і була б дуже корисна і для успішного викладання в Академії науки про церковну старовину, і для збереження і наукової розробки древніх пам'яток". Принципи побудови експозиції відповідали рівню музейного знання того періоду. В основу структури сучасних церковно-археологічних музеїв покладено аналогічні розділи. Музейна експозиція давала можливість забезпечувати засобами наочності такі дисципліни як церковна історія, засвоювати знання про церковні старожитності (на прикладі зібрань іконопису, церковного начиння, книжкових зібрань і фотоколекцій).

Важливо підкреслити, що церковні музеї активно і плідно використовувались не тільки для потреб духовної освіти. Фонди музеїв представляли інтерес в історико-культурному і релігійному контекстах для студентів інших навчальних закладів. Для учнів світських навчальних закладів фонди музеїв використовувались для забезпечення наочності під час вивчення релігійного аспекту краєзнавчих дисциплін і Закону Божого, який на той час викладався у кожному навчальному закладі. Церковні музеї не тільки формували фонди пам'яток церковної спадщини і забезпечували навчальний процес наочними засобами, але й вели науково-дослідну роботу, результати якої оприлюднювали у вигляді монографій або статей у наукових журналах і на сторінках місцевих єпархіальних друкованих видань. Їх фонди використовувались не тільки для підвищення культурно-освітнього рівня студентів, але й сприяли збереженню і популяризації церковної спадщини.

Позитивний досвід використання фондів церковних музеїв як засобів наочного навчання в рамках популяризації церковно-археологічної науки не втратив своєї актуальності і сьогодні. На рубежі ХХ–ХХІ ст. Церковно-археологічні музеї в Україні відновлюються в нових умовах. Цей процес пов'язаний першочергово із діяльністю відроджених у 1989 році на території Києво-Печерської лаври київських духовних шкіл. У зв'язку зі святкуванням 130-річчя від дня відкриття Церковно-археологічного музею при Київській духовній академії 27 грудня 2002 року Синод Української Православної Церкви прийняв рішення про відродження Музею при київських духовних школах, що було ознаменовано відкриттям 21 жовтня 2009 року Митрополитом Київським і всієї України Володимиром Церковно-

археологічного кабінету в приміщенні бібліотеки Київської духовної академії і семінарії. В основу музейної збірки покладено частину особистої колекції, наданої митрополитом Володимиром, яка сьогодні становить окрему експозицію. Ряд цінних предметів старовини надано співробітниками Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника. Основна ж експозиція Музею, що представлена на чотирьох стендах, присвячена історії київських духовних шкіл і їх відродженню наприкінці ХХ ст. Сьогодні у Музеї відсутні експонати, що належали дореволюційному Церковно-археологічному музею. Уся музейна колекція нараховує всього 250 предметів. При цьому її поповнення здійснюється виключно шляхом добровільних пожертвувань.

Церковно-археологічний музей при київських духовних школах переживає своє друге народження і становлення як повноцінна музейна структура, відіграючи важливу роль у розвитку церковного музейництва в Україні, зокрема у запуску та становленні церковних музеїв, що створюються при єпархіальних управліннях, монастирях, церквах, недільних духовних школах, релігійних об'єднаннях. Історичний досвід використання відповідних фондів церковних музеїв без сумніву буде корисним у освітньо-виховній діяльності учбових закладів, громадських організацій, наукових установ, зокрема у галузі охорони церковної спадщини.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Розвиток церковної археології як наукової дисципліни сприяв започаткуванню в культурно-освітньому просторі духовних навчальних закладів церковних музеїв. Потреба суспільства у збереженні пам'яток церковної старовини зумовила необхідність викладання в духовних учбових закладах церковно-археологічних дисциплін. Форми діяльності церковних музеїв, адаптовані для потреб духовної освіти, виявилася цілком життєздатними і сприяли підвищенню культурно-освітнього рівня студентів не тільки духовних а й світських навчальних закладів, збереженню і популяризації церковної спадщини.

Таким чином, освітній потенціал церковних музеїв має повноцінно використовуватись шляхом включення цих інституцій до освітньої політики держави. Накопичений досвід організації музейно-освітньої діяльності дозволяє удосконалити співпрацю церковних музеїв з освітніми установами різних рівнів у контексті реформ, що проводяться державою сьогодні.

Список літератури:

1. Пипер Ф. О введении в гимназический курс изучение художественных памятников преимущественно христианских // Труды Московского археологического общества за 1871 г. М.: Синод. тип., 1873. Т. 3. С. 227-253.
2. Общие собрания съезда: (11 декабря утром) // Тр. второго археологического съезда в Санкт-Петербурге. СПб., 1881. Вып. 2. 860 с.
3. Труды третьего археологического съезда в России, бывшего в Киеве в августе 1874 г. Киев, 1878. Т. 1. 352 с.
4. Протасов Н.Д. Церковно-археологические музеи на предварительном съезде деятелей музеев в Москве в 1912 г. // Богословский вестник. 1913. № 2. С. 348-361.
5. Бочков Д. О централизации церковных историко-археологических учреждений // Вера и жизнь. 1916. № 11/12. С. 36-52; № 13-14. С. 31-34.
6. Полякова Е.А. Церковные музеи в культурно-образовательном пространстве // Вестник Томского государственного университета. История. 2014. № 2(28). 125 с.
7. Георгиевский В.Т. О преподавании археологии в Духовных семинариях и об устройстве епархиальных археологических музеев // Труды VIII Археологического съезда в Москве в 1890 г. Т. III. М., 1897. 341 с.
8. Мансветов И.Д. Об устройстве церковно-археологических музеев // Православное обозрение. 1872. № 2. С. 894.

9. Крайній К.К. Київський церковно-археологічний музей. Історія і доля // Каталог збережених пам'яток Київського Церковно-археологічного музею. 1872-1922 рр. / Колектив авторів. – К. [Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник], 2002. 244 с.
10. Крайній К.К. Дослідження церковної історії в Київському Церковно-історичному та археологічному товаристві 1872-1920 рр. : дис. ... канд. іст. наук. : 07.00.06 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. К., 2004. 265 с.
11. Федорова Л.Д. Становлення і розвиток церковно-історичного музейництва в Києві (кінець XIX – початок XX ст.) // Праці Центру пам'яткознавства. Розділ IV. К., 2011. Вип. 20. 347 с.
12. Мусин Е.М. Церковная археология как часть современной российской культуры // Культурное наследие Российского государства: прошлое и современность. Ученые, политики, журналисты об историческом и культурном достоянии. Санкт-Петербург: Вести, 2000. Вып. 2. С. 88-103.
13. Полякова Е.А. Церковная археология как фактор формирования церковных музеев наглядных пособий // Научный диалог, Екатеринбург, 2012. Вып. 4. 289 с.
14. Голубцов А.П. Введение в церковную археологию // Богословский вестник, Сергиев Посад. 1912. Январь. С. 192-215.
15. Труды I Археологического съезда в Москве в 1869 году. М., 1871. Т. I. 318 с.
16. Предварительный съезд по устройству Первого всероссийского съезда деятелей музеев. [Протоколы]. М., 1913. С. 18.
17. Беляшевский Н. К вопросу о программе Киевского музея древностей и искусств // АЛЮР, 1900. № 3. С. 31.

Сенченко Н.Н.

Центр памятниковедения Национальной академии наук Украины

ЦЕРКОВНЫЕ МУЗЕИ В КОНТЕКСТЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УКРАИНЕ В КОНЦЕ XIX – НАЧАЛЕ XX СТ.

Аннотация

Освещены проблемы становления и развития церковных музеев в Украине. Проанализированы отдельные аспекты использования их фондов в образовательно-воспитательной деятельности. Освещены причины потери церковных древностей. Раскрыта роль музеев в отрасли охраны церковных памятников. Подчеркнута необходимость использования фондов церковных музеев в образовательно-воспитательной работе.

Ключевые слова: церковно-археологические музеи, церковная археология, охрана памятников, Синод, церковно-исторические и археологические общества.

Senchenko N.M.

Center of the Cultural Heritage's Studies of
National Sciences Academy of Ukraine

THE CONTEXT OF EDUCATIONAL ACTIVITIES IN UKRAINIAN CHURCH MUSEUMS IN THE LATE XIX AND EARLY XX CENTURIES

Summary

The article covers important issues of the establishment and development of church museums in Ukraine. Some aspects of them are analyzing educational activities. The research are covered the reasons for the loss of church antiquities. It reveals the museums role in the field of church monuments protection. The necessity of using the funds of church museums is emphasized in educational work.

Keywords: church and archaeological museums, church archeology, monuments protection, Synod, church-historical and archaeological societies.